

Ing. arch. DŽEMAL ČELIĆ

MUSAFIRHANA BLAGAJSKE TEKIJE

LA »MUSAFIRHANA« DE LA »TEKIJA« DE BLAGAJ

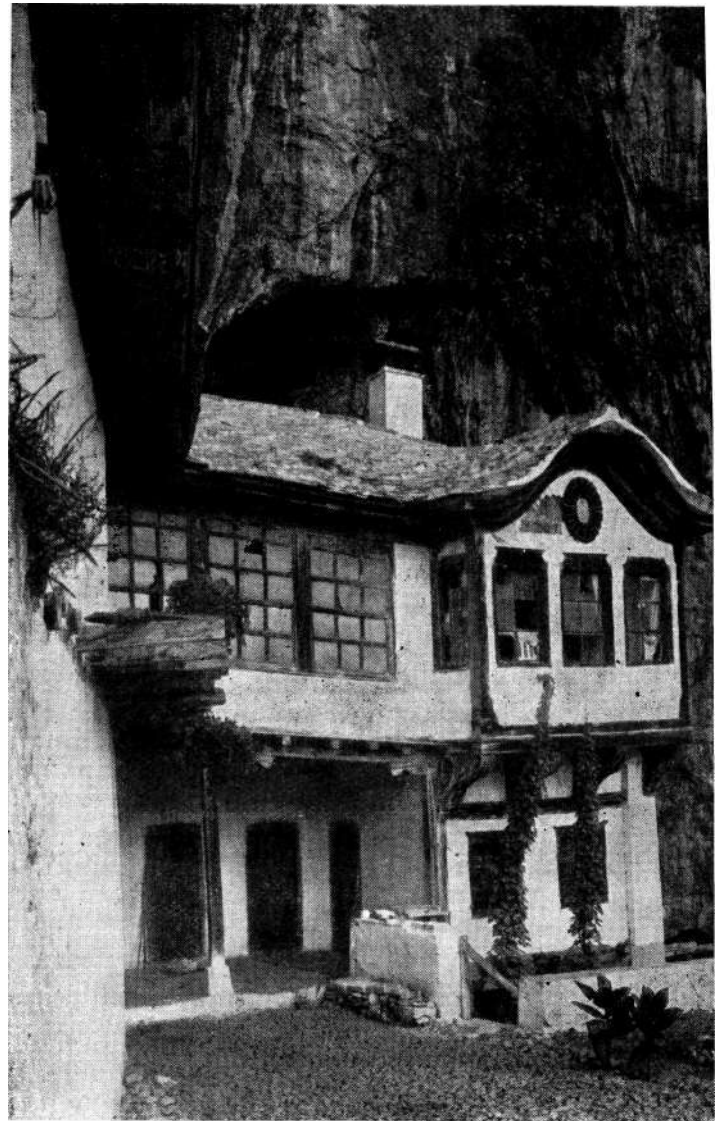
»Pod gradom ima jedna stijena, koja se nadnija zapadu. Kada je čovjek pogleda, misli da će se — na — srušiti, a ispod nje je šupljina i iz te prazni izlazi iz goleme pećine šumom i hukom rijeka. Na mjestu gdje izvire ima pred spomenutom pećinom golem vrtlog koliko dva dna; dubok je tako da mu još nitko nije našao dna... . Oko ovoga dubokog vrtloga sazidao je uz litice mostarski Mufti-efendija jednu halvetijsku tekiju, od koje je jedan velik ćošak okrenut prema vodi.« Ovaj pasus iz putopisa Evlije Čelebije (prevod S. Kemure) iz 1663 godine je prvi spomen »tekija« na vrelu Bune u Blagaju, od kojih se do danas sačuvalo samo jedan stambeni objekat i 'turbe.

Čini se da je turbe nastalo poslije Evlijina prolaza. Od ta dva groba, jedan pripisuju Sari-Saltuku, o kome Evlija zna, ali ne na ovom mjestu, a drugi šejhu te tekije Ačik-paši. Prvi grob je, naime, jedan od osam grobova Sari-Saltukovih, rasijanih po cijeloj nekadašnjoj turskoj carevini, djelo derviša, koji su na taj način učinili tekiju popularnom.

Godine 1848 postao je šejhom ove tekije Ačik-paša, čovjek koji se izdavao za Indijca, a bio je iz Carigrada poslat ovamo kao špijun onovremene turske vlade sa zadatkom da promatra rad hercegovačkog vezira Ali-paše Rizvanbegovića i ostale feudalne gospode po Hercegovini.

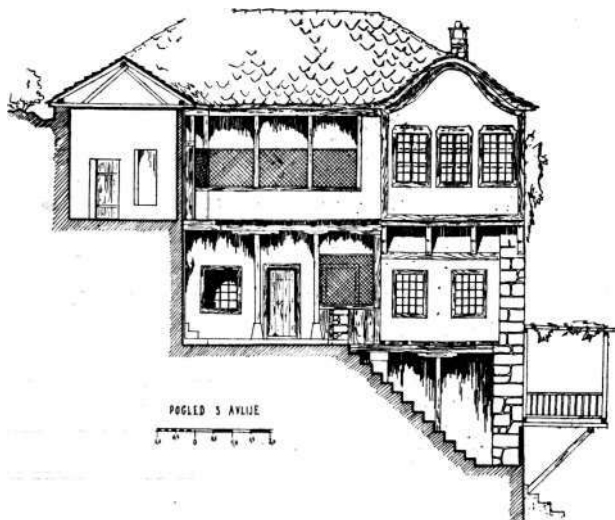
Na molbu Ačik-pašinu 1851 Omer-paša Latas obnavlja tekiju, turbe i musafirhanu. Pred kojih 30 godina otisnu se jedna stijena i sruši tekiju. Donedavno su još stajali ostaci ruševina. S početka 1949 godine srušila se na turbe jedna košćela, a dvije godine kasnije na musafirhanu. Ove dvije košćele prouzrokovale su velika oštećenja; najljepši dijelovi zgrade u prednjem nastupnom aspektu bili su skoro potpuno uništeni. Nakon opsežnih studija u ljetu 1952 godine Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture NR BiH pristupio je restauraciji turbeta i musafirhane.

Spomenuta restauracija 1951 godine bila je, izgleda, vrlo velikog obima i potpuno u duhu tadašnjeg gledanja na arhitektonsku problematiku, tako da musafirhana nosi danas gotovo isključivo karakteristike dekadentne turske arhitekture iz prve polovine devetnaestog stoljeća. Turska care-

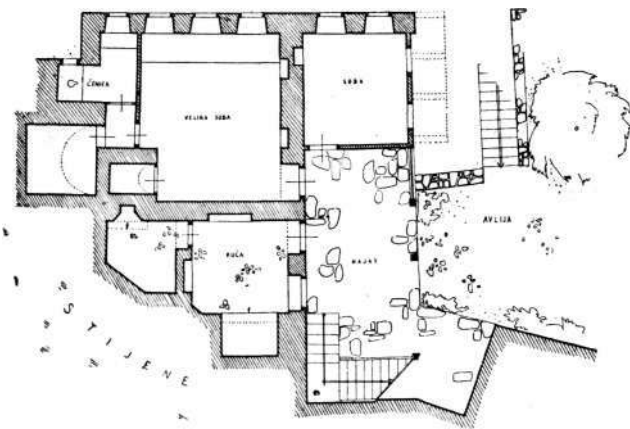

Pogled sa dvorišta (snimljeno prije 1924)

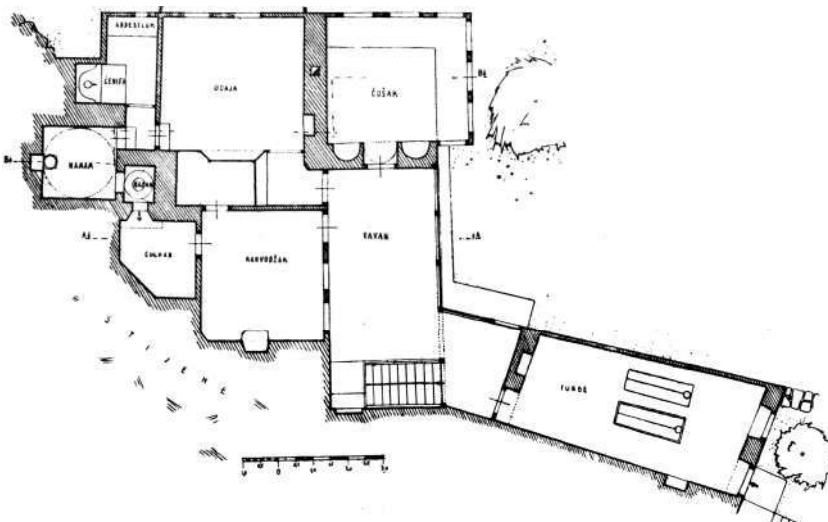
vina bila je već davno prešla svoju kulminaciju, raspadanje se osjećalo svuda pa i u arhitekturi. Francuski utjecaj u Carigradu bio je jak, barok i rokoko postadoše stilom carskih i gospodskih pa-

Dvorišna fasada (snimak 1950)

Tlocrt prizemlja

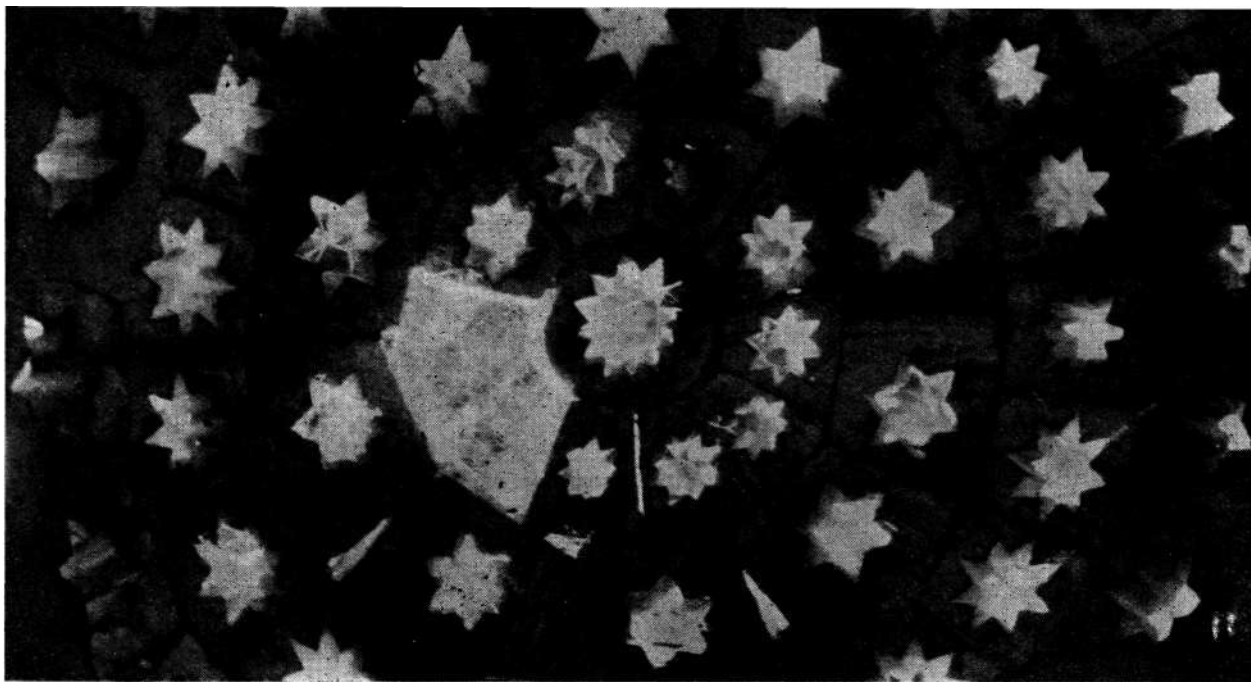
Tlocrt sprata

lača, pa čak i džamija. A zatim indirektno, preko Carigrada, širi se zapadnjački utjecaj i dalje, on je na stambenoj arhitekturi Makedonije prilično vidljiv, pa i po Srbiji (no tamo ne samo ovim putem, nego i direktno). Bosna je bila daleko na periferiji, a uz to opirala se svemu što je u to doba dolazilo iz Carigrada. Bošnjaci su umirali, ali nisu htjeli obući fes. U arhitekturi, kao i u političkom životu, nastupa u Bosni izvjestan romantični period. Na objektima iz vremena Husein-kapetana Gradaševića, na Husejniji džamiji i karaulama Gradačca, narodni drveno-rezbarski motivi potiskuju kanonizirani dekor tursko-bizantske arhitekture. Mjesto stalaktita i arabesaka, stilizacije iz prirode, one sa preslica, sa stećaka — ako to ne zvuči previše hipotetično — pojavljuju se na šerfi, oko portala, na česnama...

Omer-paša Latas trebao je upokoriti Bosnu. Ačik-paša bio je čovjek iz Carigrada. Nije, dakle, čudo da je ovdje nadvladao onaj drugi, barokno carigradski duh, jače nego na kom drugom objektu u Hercegovini, ili, bolje rečeno, ovaj objekat, uz šadrvan pred Ferhadijom u Banjoj Luci, danas je jedini očuvani primjer takve arhitekture kod nas.

Zabat iznad čoška na glavnoj fasadi jasno nas navodi na takve misli. Takva krivulja nigdje se više ne nalazi u našoj bosansko-hercegovačkoj narodnoj arhitekturi, ona veoma malo odgovara pokrovu objekta, hercegovačkoj ploči, a najmanje drvenom materijalu iz koga je izvedena. Znači, ona je izdaleka importirana, kao i dvokrilna vrata na čošku i njihova razigrana špaleta. U odaji su musandare simetrično komponirane, centralna os naglašena lukom, a u čošku taj tradicionalni i funkcionalni elemenat naših interieura zamijenjen je dvjema nišama, koje teško da mogu imati drugu ulogu do li dekorativnu. Mjesto plošno-geometrijski riješenih i najluksuznijih stropova po našim kulama i konacima, strop u čošku musafirhane pun je plastike, uzgiban izrezbarenim krivuljama poput zmija i turskih čorda, više izraz uznemirene mašte, nego smirenog traženja estetskog ugodaja. Drvenina je bogato polihromirana.

S druge strane ovdje se javljaju izvjesne specifičnosti koje svakako znače napredak u kulturi stana. Stropovi su znatno viši nego što je do tog vremena bilo uobičajeno. Kuća (kuhinja) pokazuje također napredak, ona nije više otvorena do pod krov, nego ima normalan strop, a ognjište je uzdignuto i uvučeno u nišu iz koje se odvodi dim širokim dimnjakom. No, u prvom redu je trebalo spomenuti hamam, najljepši primjer kućnog hamama u cijeloj

Pogled perforirane kupole nad hamamom (snimljeno pred restauraciju 1952 godine)

Bosni i Hercegovini, natkriven perforiranom kupolom sa pripremom tople i hladne vode iz posebne prostorije uz kahvodžak, te sa uređajem za zagrijavanje samog hamama ispod kamenog poda i pomoću glinenih cijevi kroz njegove zidove. Uz hamam su vezani i drugi sanitarni uređaji sa zajedničkim preprostorom — to su čenifa (nužnik) i abdestluk (umivaonik). Dakle, u primitivnijoj formi, potpuna savremena kupona. I nakon Ačik-paše nastale su na objektu izvjesne preinake. Tako, primjerice, zapažamo na starim fotografijama, da se odaja u prvom katu u formi ćoška izbacivala na Bunu, to je valjda »ćošak okrenut prema vodi«, koji spominje Evlija, no taj ćošak je kasnije otkinut. Ne bi se moglo sa sigurnošću reći da li su prozori prvobitno imali dvokrilno ustakljenje ili pomično u vertikalnom smislu kao i ostali stambeni objekti tog vremena. Čemu su prvobitno služile i bile namijenjene prostorije ispod hamama i kazana, ne može se ustanoviti; nije isključeno da je bio još jedan hamam.

Turbe iako vezano s musafirhanom, ima i poseban ulaz direktno s terena, čime je intimnost stambenog objekta spašena. Smišljeno je i veoma zgodno postavljena londža nad rijekom koja je u predvečerje toplih ljetnih dana sigurno najugodnije mjesto za odmor u čitavoj okolini. Pričaju da pravog krova nikada nije imala, nego bi je s vremena na vrijeme pokrili nasječenim zelenim granjem.

Restauraciji musafirhane i turbeta 1952 godine pristupilo se sa željom da se objekt što potpunije dovede u prvobitno stanje i očuva dojam starine. Tamo gdje materijal nije vidljiv, nije se baš striktno izbjegavao ni današnji materijal (na pr. cigla i rezano drvo) i današnji način rada, ali na vidljivi-

vim dijelovima pazilo se, koliko god je moguće, da se restauracija prilagodi ranijoj formi i materijalu. Tako, na pr., postavljanje nove katanne stijene srušenog zida turbeta i nekih pregradnih zidova unutar zgrade musafirhane, uglavnom oko sanitarnog bloka, a koji su bili dotrajali, izvedeno je iz rezane jelove građe sa ispunom od opeka. U krovnoj konstrukciji, koja je bila skoro potpuno porušena, upotrebljena je također rezana građa mjesto tesane i oblica, koje je danas veoma teško nabaviti. Tu je svakako važnu ulogu igrao i financijski momenat, jer su materijalna sredstva bila vrlo ograničena. Međutim, na restauraciji hajata i tavana (pedsoblja prvog kata) radilo se mnogo pažljivije, i to baš zato, što je to centralni dio kompozicije, jako naglašen i odlučan za ukupni dojam cijele zgrade. Vidljive stropne grede iznad hajata od tesane hrastovine bile su pod udarcem košće potpuno polomljene. Mogla se tražiti tesana hrastova građa odgovarajućih profila ili uzeti jača rezana, pa je pritesati. Našlo se treće, sigurno najbolje rješenje: izvukli smo iz krovišta sedam odgovarajućih starih tesanih greda i tu ih upotrebili, a u krovištu ih nadomjestili novim. Nosivi stupovi hajata i tavana vraćeni su na staro mjesto, kao i paratetna ograda na tavanu, pri čemu su mijenjani samo najnužniji dijelovi.

Stropovi i stropne grede iznad turbeta i tavana bili su skoro potpuno polomljeni. Izvedeni su novi s podgledom od blanjanih dasaka čiji je sudar prekriven pokrovnim profiliranim letvicama po uzoru na strop u odaji i kahvodžaku. Također je bilo nužno promijeniti i strop u kahvodžaku pa je to i učinjeno, dok je u odaji dostajala manja opravka. Jedan dio sačuvanog stropa na tavanu pred ulazom u turbe pažljivo je konzerviran, dok su ostale plohe novog stropa natopljene razrijeđenim kar-

Musafirhana u toku restauracije godine 1952

bolineumom da se dobije dojam starog, začađelog drveta.

Morali su se mijenjati podovi u turbetu, na tavanu i u ćošku, a djelomično opraviti u svim prostorijama, što je rađeno sa starom daskom da se izbjegnu razlike u boji poda. U nuzprostorijama trebalo je postaviti ne samo nove daske, nego i stropne grede, jer je sve bilo dotrajalo.

Pokrivanje objekta, da bi se zaštitio od daljnjeg propadanja, što je bilo i najvažnije u ovom slučaju, izvedeno je pločom, uglavnom nabavljenom sa starih kuća. Tu se potkrala jedna greška. Naime, u opisu radova nije napomenuto da se uvale na krovu prekriju pločom u luku, kako se stvarno ranije radilo, pa su uvale pokrivene limom. Ploča je položana u produžni vapneni mort. Postojeće dimnjake trebalo je prilagoditi oblicima kakvi se vide na starih kućama, a postojeću strehu pažljivo opraviti, a tamo gdje ta nedostaje, izvesti novu po uzoru na postojeće ostatke.

Kupolu nad hamamom, unutrašnjeg promjera 2 metra, trebalo je s gornje strane očistiti od trave i nanosa, izraditi od miljevine i umetnuti dva kamena koji nedostaju, i reške odozgo zaliti cementnim malterom. Sve perforacije, osim one u sredini, treba da budu ustakljene raznobojnim staklom položanim odozgo u mort, a preko cijele kupolice trebalo je izvesti nepropusnu cementnu košuljicu, ali je taj rad zasada izostao. Osobiti pogled kupole, raskošno klesana kurna, kameni pod i djelomično obloženje zidova kamenim pločama, zidovi ne bez plastične obrade, na kojima možemo zamisliti i izvjesne efekte boja — sve to daje ugođaj prefinjene raskoši jednog zapravo minijaturnog prostora.

Prostori ispod hamama i kazana popođeni su, a zidovi samo konzervirani.

Na više prostorija izvedena su nova vrata, te sarska, ali su, nažalost, ispala nešto pregruba. Izveden je novi poklopac (ćefenak) na stepenicama, novi prozori u kahvodžaku, kuhinji u turbetu, te u sanitarnom bloku, novi mušebci na tavanu, nove sećije u ćošku, nove kubure (sanduci) na grobovima u turbetu, jer su stare bile slupane. Od starih kubura upotrebljeni su jedino bašluci od tesane hrastovine, čije su pukotine popunjene gipsom i ujednačene bojom. Londžu nad vodom trebalo je potpuno obnoviti.

Nekada je tekija bila povezana s musafirhanom jednom galerijom, konzolno postavljenom uz zid turbeta, sa strane rijeke, na koju se nastupalo s tavana musafirhane. Nakon rušenja tekije galerija je izgubila svoju svrhu i bila uklonjena. Njena restauracija nije bila predviđena, ali na intervenciju nekih starijih mještana ipak je izvedena.

Kao neko zaokruženje ovogodišnjih radova na musafirhani, koje smatramo tek jednom etapom u njevoj restauraciji, bilo je predviđeno popravljavanje žbuke spolja i iznutra, kao i krećenje fasada i svih prostorija. Pri tom radu došlo se do interesantnog otkrića: pod desetak slojeva krečnih premaza naišlo se na staru polihromiju zidova. Ovo otkriće znači mnogo, ono ruši naše pretpostavke o prostorima čiste bijele zidne plohe, te stropa i ugrađenog ormara u naravnom drvetu — predodžbe koje nam se nameću kad god je riječ o našem starom interieuru. Izblijeđela polihromija na drvenini i otkrivena polihromija zidova ovdje su ukazale na činjenicu, da smo u toku vremena osiromašili naše halvate, čardake i odaje, i da o tome moramo povesti računa. Izvršeno je snimanje otkritih šara, i zasada ih nitko dalje ne dira. Dade se naslućivati da to nije izuzetak u našoj stambenoj arhitekturi, polihromirane drvenine nađe se još kojegdje, a vjerojatno će biti i polihromiranih zidova.

Mnogo poslova ostalo je neurađeno. Šteta je da nije restauriran odsječeni ćošak nad Bunom, o kome i Evlija govori i koji se još vidi na starih fotografijama. Ovaj put sredstva to nisu dopuštala, no jedamput ćemo to ipak morati dovesti u prvobitno stanje. Opravak stropa u ćošku je također posao koji nas čeka, a predstavlja precizni drvo-rezbarski rad. Treba urediti instalacije kupatila, te ugraditi, u vezi s tim, veliki bakreni kazan, jer je stari nestao. Hajat je prevučen cementnom glazurom. Treba obnoviti pod hajata u kamenim pločama mjesto cementa. Isto vrijedi za stepenice koje vode rijeci. Delikatan posao predstavlja prezidanvanje podzida između gore pomenutih stepenica i podruma; teren je popustio, zid se deformirao, a to se osjetilo i na zgradi, ali zgrada je spašena masivnim stupom pred podrumskim ulazom, dok podzid treba da bude prezidan. Konačno, treba opraviti zid oko avlije, napraviti avlijska vrata, urediti avliju, urediti pristupni put itd, itd.

Da li da govorimo o budućoj namjeni objekta? Izvor Bune podno strmih litica, koje ne da strše okomito, nego se nadnose tako da do polovine dvorišta musafirhane ne pada kiša, i pod tim kamenim kolosom jedna-pitoma arhitektura, koja u relacijama djeluje upravo minijaturno, premda u stvari i nije tako malena. To je omiljeno izletište

Mostaraca koji su već naučili da tu ima neka kafanica pored objekta ili u njemu, to nije važno. Jedan mali turistički hotel dao bi se lijepo smjestiti u ovu zgradu. Na ovom mjestu dobro bi došao, a musafirhana bi ostala po svojoj namjeni ono što je i ranije bila, ono što joj i samo ime kaže.

Résumé

L'hôtellerie (musafirhana) d'un monastère musulman (tekija) à Blagaj date du XVIIe siècle. En 1851, elle fut renouée à fond par le gouverneur bosniaque Omer-pacha Latas. On y sent bien la pleine décadence architecturale turque et une très forte influence de l'Occident. Ce monument

culturel historique a été, ces dernières années, fortement endommagé, mais, au cours de 1952, on y a exécuté d'importants travaux de conservation et de restauration, que l'auteur décrit en détail.